

С.Б. Пономаренко, к.е.н., доц.
Н.А. Вакарюк, студ.

Житомирський державний технологічний університет

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню основних проблем організації та реалізації бюджетного процесу країни на сучасному етапі.

Бюджетний процес є одним із головних важелів, що здатний реально забезпечувати управління економікою в умовах ринкової економіки. В Україні організаційна та управлінська структури бюджетного процесу є неефективними. Не дивлячись на свою більш ніж двадцятирічну історію, бюджетний процес України має низку невирішених проблем. Саме тому виникає необхідність глибокого теоретичного переосмислення та методологічного опрацювання підходів до бюджетного процесу. Вважаємо за доцільне з'ясувати основні проблеми, що виникають при організації та реалізації бюджетного процесу в Україні.

За результатами вивчення питання запропоновано комплекс рекомендацій, що здатні забезпечити ефективну реалізацію бюджетного процесу в Україні і вирішити низку проблемних питань.

Ключові слова: бюджет; бюджетний процес; видатки бюджету; доходи бюджету.

Постановка проблеми. Бюджет є невід'ємним атрибутом кожної країни й важливим інструментом реалізації економічної та соціальної політики держави. Сьогодні особливої актуальності набуває проблема побудови досконалої та ефективної системи формування дохідної і видаткової частини державного бюджету, враховуючи їх структуру, для ефективного розвитку національної економіки. Ще однією проблемою, що виникає як на стадії прийняття бюджету, так і його виконання, є прозорість бюджетного процесу.

Стадія прийняття бюджету та проблеми, що виникають на ній, призводять до ще однієї актуальної проблеми. В Україні реалізується всім відома процедура планування «згори–донизу» – спочатку затверджується Державний бюджет України, в якому визначаються основні дохідні джерела місцевих бюджетів, а потім затверджуються регіональні бюджети. Така процедура не є оптимальною, оскільки за умови достатнього рівня самостійності місцевих бюджетів, що декларує українське законодавство, затвердження бюджету центрального уряду і місцевих бюджетів – це складові двох самостійних бюджетних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику бюджету та бюджетного процесу досліджували у своїх роботах такі вітчизняні вчені, як: В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, І.О. Луніна, І.О. Лютий, Ю.В. Пасічник, Ю.Д. Радіонов, Ю.Л. Субботович, В.М. Федосов, С.І. Юрій та ін. Однак початок проведення реформ у сфері державних фінансів та децентралізації фінансової системи України вимагає розгляду їх впливу на ефективність бюджетного процесу в країні.

Метою статті є дослідження сучасного стану державного бюджету України, а також визначення проблем організації та реалізації бюджетного процесу в Україні на сучасному етапі.

Викладення основного матеріалу. Державний бюджет є головною ланкою фінансової системи держави і надзвичайно складним соціально-економічним явищем, в якому зосереджується понад 70 % усіх фінансових ресурсів і який містить різні фінансові інституції, за допомогою яких держава здійснює свою фінансову діяльність і перерозподіл значної частини валового внутрішнього продукту.

Для реалізації своїх функцій держава акумулює фінансові ресурси, тим самим формує свої доходи. Основним джерелом доходів держави є валовий внутрішній продукт, який і є об'єктом перерозподільних відносин. Органи державної влади використовують лише частину валового внутрішнього продукту, що переходить у вигляді податків, зборів і платежів. Саме ця частина валового внутрішнього продукту і складає державні доходи, якими розпоряджаються органи державної влади.

Виконання державного бюджету України здійснюється за рахунок комплексу заходів із забезпечення повного й своєчасного виконання плану доходів і витрат. При цьому виконання доходної частини бюджету означає надходження не тільки загальної суми передбачених коштів, а й по кожному джерелу. Виконання плану по витратах означає безперебійне фінансування усіх запланованих заходів і установ, економне й ефективне використання бюджетних ресурсів. Саме виконання бюджету є заключною стадією бюджетного процесу, реалізацією основного фінансового плану України. Виконання Державного бюджету України забезпечує Кабінет Міністрів України, а місцевих бюджетів – виконавчі Комітети місцевих рад народних депутатів. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету. Державний бюджет України виконується за розписом, що затверджується МФУ відповідно до бюджетних призначень у місячний термін після набрання чинності Закону України «Про державний бюджет України». Примірник затвердженого бюджетного розпису передається до Комітету Верховної Ради України з питань бюджету з подальшим інформуванням про внесення до нього змін.

Основною метою виконання бюджету є забезпечення повного і своєчасного надходження доходів до бюджету як в цілому, так і по кожному джерелу окремо, а також забезпечення безперервного фінансування заходів. При виконанні бюджетів важливим є вирішення певних завдань (рис. 1).

Джерело: складено автором

Рис. 1. Основні завдання, що вирішуються при виконанні бюджетів

Отже, основними завданнями, що вирішуються при виконанні бюджетів, є:

- відповідальність учасників бюджетного процесу на всіх його стадіях;
- максимальна мобілізація всіх доходів бюджетів;
- орієнтація всіх установ і організацій, що фінансуються з бюджету, на економне і ефективно використання бюджетних коштів;
- удосконалення форм і методів фінансового контролю за виконанням перед бюджетом фінансових зобов'язань підприємствами, організаціями всіх форм власності;
- контроль за своєчасним фінансуванням бюджетом установ.

Одним із небагатьох важелів, який в умовах ринкової економіки здатний реально забезпечувати управління економікою, є бюджетний процес, що має циклічний та періодичний характер. Бюджетний процес складається з відповідних стадій, що визначаються змістом і характером діяльності державних органів, унаслідок чого така діяльність набуває нових якостей. Відповідно до п. 1 ст. 19 Бюджетного Кодексу України, стадіями бюджетного процесу визнаються [2]:

- складання проектів бюджетів;
- розгляд проекту та прийняття Закону України «Про Державний бюджет України» (рішення про місцевий бюджет);
- виконання бюджету, враховуючи внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України» (рішення про місцевий бюджет);
- підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету та прийняття рішення щодо нього.

Зазначені стадії проходять бюджети всіх рівнів, що становлять бюджетну систему України: Державний бюджет і місцеві бюджети. Виходячи з того, що джерелом утворення всіх бюджетів є національний дохід країни, який має динамічний характер і залежить від розвитку економіки та обчислюється, як правило, щорічно, законодавчі та виконавчі органи, що беруть участь у

складанні, затвердженні та виконанні бюджетів, щоразу по-новому здійснюють перегляд стану та розмірів доходів і видатків бюджету.

Ключова роль у виконанні бюджету в сучасних умовах належать органам Державного казначейства, що покликані сприяти безперерйному та ефективному функціонуванню бюджетної системи України в межах основних напрямів бюджетної політики. Завдяки Державній казначейській службі України відбувається ефективно і цільове витрачання коштів державного бюджету. Державна казначейська служба намагається продовжити те, що започаткували перші українські казначеї. Державний бюджет України за своїм призначенням має слугувати людям, і за допомогою державного бюджету мають вирішуватись економічні та соціальні питання.

На жаль, однією з основних проблем організації та реалізації бюджету на сучасному етапі є те, що видатки державного бюджету перевищують доходи [5]. Проаналізувавши дохідну та видаткову частини державного бюджету 2015 року, є очевидним те, що найбільшу питому вагу у доходах державного бюджету складає податок на додану вартість – 157,8 млрд грн., а також податок на прибуток підприємств – 71,1 млрд грн. Загальна сума доходної частини державного бюджету України – 475,9 млрд грн., що є набагато меншою від видаткової частини державного бюджету – 527,9 млрд грн. Найбільшу частку у видатковій частині державного бюджету України займають державні фінанси – 286,5 млрд грн., найменшу – космос – 1,9 млрд грн.

Бюджет України пройшов складний еволюційний шлях, який має відображати досконалість, проте нині існує ціла низка проблемних питань, що потребують негайного вирішення. Детальний аналіз таких проблем дозволить створити міцне підґрунтя для оптимізації бюджету в Україні. За результатами проведеного аналізу фахових літературних джерел [7–9, 14, 15], вважаємо, що на сучасному етапі в Україні існує ряд проблем, що пов'язані з організацією та реалізацією бюджетного процесу в Україні, так, наприклад, на стадії прийняття бюджету однією з основних проблем є несвоєчасність прийняття бюджету, адже встановлення граничного терміну прийняття Верховною Радою України Закону «Про Державний бюджет України» 1 грудня року, що передує плановому, має подвійну функцію: по-перше, створюються реальні умови для прийняття місцевих бюджетів, показники дохідної і видаткової частин яких безпосередньо залежать від показників Державного бюджету України, а по-друге, законодавчо закріплюється фінансова база, на якій Міністерство фінансів визначить лімітні довідки, за яких відбудеться остаточне узгодження кошторисів бюджетних установ, що фінансуються з державного бюджету, і, відповідно, розпорядники бюджетних коштів своєчасно (з початку нового фінансового року) зможуть відкрити свої бюджетні повноваження. Наступною, не менш значущою, проблемою є непрозорість бюджетного процесу. Непрозорість доступу до інформації, процедур, процесів і якості використання говорить лише про наявність корупційних схем. Звідси і виникає наступна проблема – низька якість бюджету та вплив політичного середовища. Традиційні інструменти підвищення ефективності використання бюджетних коштів практично себе вичерпали, а отже не здатні забезпечити вирішення існуючих проблем незбалансованості бюджетів (як державного, так і місцевих), як наслідок – низька якість бюджетних послуг. Ще однією проблемою на стадії прийняття бюджету є планування від досягнутого, адже досягнуті результати, на жаль, не сприяють економії бюджетних коштів. Це все говорить про відсутність стратегічної орієнтації в нашій країні.

На стадії виконання бюджету існує не менше проблем, основними з яких є:

- необґрунтоване встановлення дефіциту бюджету та проблеми його фінансування;
- фіскальна спрямованість податкової системи;
- дисбаланс у фінансуванні місцевих бюджетів;
- державний борг та необхідність його обслуговування;
- скорочення фінансування соціальних програм та капітальних видатків;
- недоліки у застосуванні програмно-цільового методу у бюджетному процесі.

Важливою проблемою в бюджетному процесі України є неефективність використання коштів. Наприклад, фактична частка витрат на адміністрування соціальних програм складає до 90 %, тобто соціальна політика продовжує працювати на адміністративний апарат, а не на тих, хто потребує захисту. Проблема неефективності використання коштів багато в чому викликана нецільовим їх використанням. Обсяги бюджетних правопорушень та неефективного використання бюджетних коштів з часом зростають. Найбільш характерними порушеннями у формуванні доходів державного бюджету є недоотримання податків і зборів внаслідок

звуження податкової бази та неналежний контроль податкових і митних органів. Саме тому ще однією найбільш проблемною є проблеми контролю та відповідальності.

Прийняття бюджету в Україні, несвоєчасність і неузгодженість дій органів державної влади при ухваленні головного фінансового документа держави було і залишається на сьогодні однією з найважливіших проблем

Недоліки у плануванні бюджетних показників також створюють перешкоди у формуванні якісного фінансового плану України. Йдеться про те, що в нашій країні бюджет складається за умовами поточної діяльності, тобто кожного року він є абсолютно новим документом. При цьому не враховується стратегія розвитку держави, проте вирішальними у бюджетному процесі є різні політичні сили, які відстоюють власні інтереси.

Отже, якщо в Україні щороку триває боротьба за кожен із запланованих показників, то в багатьох країнах ця проблема вирішується досить просто. Наприклад, у Канаді значна кількість статей бюджету планується на декілька років з відповідним коригуванням щороку залежно від зміни стратегічних пріоритетів розвитку країни. При цьому відхилення від запланованого показника з урахуванням рівня інфляції не має перевищувати 5 %. Отже, політичне середовище може впливати лише на 5 % всього обсягу державних фінансів, що значно спрощує процедуру прийняття бюджету.

Планування основних напрямів бюджетної політики на наступний рік має важливе значення у підготовці проектів державного та місцевих бюджетів. Формально в Україні намагаються впливати на процес розробки бюджету за допомогою положень Бюджетної резолюції, проте на практиці цей документ занадто формалізований і його зміст, як правило, не відповідає проекту бюджету [4, с. 14].

В Україні процедура планування бюджету реалізується за схемою «згори–донизу», тобто спочатку затверджується державний бюджет, у якому визначаються основні доходні джерела місцевих бюджетів, а потім плануються місцеві бюджети. Така процедура є не зовсім оптимальною, оскільки в умовах достатнього рівня автономності місцевих бюджетів (що декларується бюджетним законодавством), затвердження бюджету державного рівня та місцевих бюджетів — це складові двох самостійних бюджетних процесів.

Важливою вадою бюджету в Україні, що виникає на стадії прийняття, є його недостатня прозорість. Так, відповідно до Індексу відкритості бюджету [21], що проводиться кожні два роки та базується на обсязі інформації, яку уряд надає громадськості під час бюджетного процесу, показник України щодо прозорості бюджету становив 62 бали (за шкалою від 0 до 100 балів). Варто зазначити, що порівняно з країнами Східної та Центральної Європи — це середній показник. Сусідами по рейтингу України є Чехія (62 бали), Польща (64), Росія (60), Словаччина і Туреччина (57), Італія і Португалія (58), Румунія (59).

На жаль, неефективне використання бюджетних коштів є досить поширеним явищем у бюджетному процесі [19, с. 135]. Воно негативно позначається на розвитку не тільки окремих галузей економіки, а й соціальної сфери, оскільки не будуються та не ремонтуються вчасно й у запланованих обсягах будинки, школи, дитячі садки, лікарні, дороги, мости, ще більше розпоршуються бюджетні кошти, знижується рівень соціального захисту населення, зростає кількість об'єктів незавершеного будівництва тощо.

Результат України в Індексі відкритості бюджету засвідчує, що нині прийняття бюджету в нашій державі є досить кулуарним і відірваним від широкої громадськості процесом. Влада надає широкому загалу лише деяку інформацію про бюджет і фінансову діяльність центрального уряду впродовж бюджетного року. Окрім цього, потрібно наголосити на відсутності публічних слухань і обговорень. Щодо проведення круглих столів із питань бюджетної політики, залучення до бюджетного процесу незалежних експертів й аналітиків у галузі економіки та соціального розвитку держави, то такі заходи є досить формалізованими і більшою мірою мають декларативний характер.

Проекту бюджету бракує інформації про результати та наслідки державної політики, позабюджетні фонди, квазібюджетну діяльність, податкові пільги, непередбачувані та майбутні зобов'язання, а також про фінансові та інші активи. Деталізовані показники за окремими статтями бюджетів також не є публічними, що не дає можливості провести якісний аналіз результатів під час виконання бюджетного процесу.

Усі проаналізовані недоліки призводять до дисбалансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, що в Україні набирає форму бюджетного дефіциту. Економічно

необґрунтоване встановлення дефіциту бюджету породжує проблему його фінансування, що стає головним завданням на стадії виконання бюджету.

Як показує практика, у нашій країні використання дефіцитного бюджетного фінансування не можна розцінювати як виважене. Це пов'язано в першу чергу з недостатнім державним фінансуванням розвитку національної економіки, проведенням структурної перебудови, формуванням ринкової інфраструктури та реформуванням інших сфер господарського комплексу [16, с. 161].

Проблема хронічного дефіциту бюджету викликає інші проблеми, зокрема проблему державного боргу та необхідність пошуку джерел його фінансування. Постійне зростання державного боргу призводить до підвищення видатків Державного бюджету України на його обслуговування.

Важливою проблемою, що виникає на стадії виконання бюджету є фіскальна спрямованість податкового регулювання діяльності господарюючих систем. Цю проблему був покликаний розв'язати ухвалений у 2010 році Податковий кодекс України, але, на жаль, поставленого завдання досягти не вдалося. Так, відповідно до аналізу, що проведений Центром соціально-економічних досліджень CASE [18], до прийняття Податкового кодексу податкове навантаження в Україні становило 22–23 %, тоді як зараз – понад 25 %. На підтвердження сказаного можна зазначити результати дослідження, що проведене О.В. Піскуною [12], яка підрахувала, що оптимальне значення агрегованої ставки оподаткування для країни в цілому майже в чотири рази менше за встановлене в Україні.

Ключовою проблемою організації та реалізації бюджетного процесу в Україні є контроль і відповідальність за виконанням бюджету. Зокрема, проблема відповідальності криється в розумінні того, що нині фінансується з бюджету зазвичай не результат, а сама функція.

Отже, у процесі розподілу фінансових ресурсів розпорядники бюджетних коштів мають їх «освоїти» у вказані терміни, а не ефективно інвестувати.

Контроль за виконанням бюджету в Україні здійснюється Рахунковою палатою, яка не має права накладати фінансові санкції, адміністративні стягнення до порушників бюджетного законодавства, а отже, в цьому випадку функція контролю не має результативного впливового значення. Діяльність Рахункової Палати лише обмежується обов'язком інформувати органи влади з питань дотримання бюджетного законодавства та витрачання бюджетних коштів.

В останні роки в країні проходить реформа бюджетного процесу, що містить принципово важливі нові деталі бюджетної конструкції. Нині можна стверджувати, що без реформи бюджетного процесу неможливе подолання кризових явищ у соціально-економічному житті України. Тому, бюджетна реформа є об'єктивною потребою сьогодення. Ми вважаємо за необхідне впровадити інституційно-правову реформу, інституційно-організаційну та інституційно-кадрового забезпечення.

Економіка в країні під час фінансової кризи є нестабільною та слабкою, тому потрібно розробити нові концептуальні підходи до напрямів і механізмів реалізації бюджетної системи реформи та бюджетної політики, і перетворити їх на дієвий інструмент соціально-економічного розвитку держави. Держава використовує бюджет для концентрації та цілеспрямованого розподілу фінансових ресурсів для надання суспільних послуг і реалізації загальнодержавних програм. Завдяки цьому уряд може впливати на розвиток суспільного виробництва та створювати стимули для ефективного використання наявних ресурсів.

Реалізація бюджетної реформи передбачає здійснення низки заходів, у тому числі — утворення специфічних організаційно-управлінських інституцій, метою діяльності яких є нормативно-правове та організаційно-кадрове забезпечення реформи, а також координація дій законодавчої та виконавчої гілок влади в питаннях складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету та звітування про його виконання в Україні. Водночас, проведення структурних змін неможливе, якщо в країні не буде відповідальної влади, яка не буде змінювати стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку держави на протилежні та яка буде неупереджено оцінювати дії попередників і реально оцінювати свої сили. Така влада можлива лише за наявності висококваліфікованих кадрів. Важливо захистити працівників державної служби і місцевого самоврядування, залучених до організації бюджетного процесу, від суто політичних ротацій.

Враховуючи сучасну соціально-економічну ситуацію та процес, що спрямований на консолідацію всіх гілок влади з метою проведення першочергових реформ, доцільним є

утворення системи інституцій, яка здатна не лише забезпечити узгодження політичних позицій щодо бюджетної реформи, а й здійснювати функції моніторингу, поточного контролю, інформаційно-методологічного забезпечення всього комплексу заходів, спрямованих на модернізацію сучасної системи бюджетування в Україні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямі. Бюджет будь-якої держави складається з доходної і видаткової частин. Доходну частину переважно формують прибутки держави у вигляді податків і зборів від зовнішньоекономічної діяльності. Видаткова частина спрямована на фінансування різних галузей господарства і бюджетних установ, таких, як зміст органів державної влади, напрям коштів на соціальні потреби, виплата зарплат і пенсій, зміст армії, охорони здоров'я, освіти, саме тому бюджетна політика держави є однією з основних складових діяльності бюджету. Це могутній інструмент, за допомогою якого держава може активно втручатися в економіку і особливо сильно впливати на стан у тих галузях, які існують за рахунок бюджетних коштів.

Отже, основними рекомендаціями, що здатні забезпечити ефективну реалізацію бюджетного процесу в Україні і вирішити низку проблемних питань, є:

- створення механізму забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на кожній зі стадій бюджетного процесу;
- забезпечення визначення остаточного переліку прав, обов'язків і відповідальності органів, і посадових осіб, які наділені бюджетними повноваженнями;
- забезпечення детальної та однозначної законодавчої регламентації всіх аспектів бюджетних правовідносин на кожній зі стадій бюджетного процесу;
- посилення впливу інститутів громадянського суспільства на формування та реалізацію бюджетної політики держави;
- забезпечення якісної та ефективної професійної підготовки персоналу, зокрема підбору кадрів, які повинні мати не лише фахову спеціальність, а й галузевий фах відповідно до специфіки роботи;
- дотримання принципу системності та наукового супроводження при здійсненні заходів щодо реформування бюджетного процесу;
- відновлення та дотримання принципу відповідальності учасників бюджетного процесу;
- виконання принципу цільового використання бюджетних коштів, які мають використовуватися лише на цілі, що визначені бюджетними призначеннями та асигнуваннями.

Список використаної літератури:

1. *Базилевич В.Д.* Державні фінанси : навч. посібник / *В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик* ; за заг. ред. *В.Д. Базилевича*. – К. : АТІКА, 2002. – 368 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. 714-VIII // Відомості Верховної Ради України від 06.10.2015 р.
3. *Василик О.Д.* Бюджетна система України : підручник / *О.Д. Василик, К.В. Павлюк*. – К. : ЦМЛ, 2002. – 544 с.
4. *Ганущак Ю.* Інженерія бюджетного процесу / *Ю.Ганущак, Є.Жовтяк* // Дзеркало тижня. – 2004. – 6. – С. 14–16.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bakertilly.ua/news/id722>.
6. *Юрій С.І.* Казначейська система : підручник / *С.І. Юрій, В.І. Стоян, М.Й. Мац*. – Тернопіль, 2012. – 394 с.
7. *Кириленко О.П.* Теорія і практика бюджетних інвестицій : монографія / *О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк*. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 288 с.
8. *Кушинова Н.Г.* Стратегічні напрями розвитку бюджетної системи України / *Н.Г. Кушинова, Т.О. Гринь* // Сталій розвиток економіки : Всеукр. наук.-виробн. журнал. – 2010. – 1. – С. 160–163.
9. *Лисяк Л.В.* Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / *Л.В. Лисяк*. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
10. *Луніна І.О.* Ризики державних фінансів України та шляхи їх мінімізації / *І.О. Луніна* // Фінанси України. – 2012. – 2 (195). – С. 4–15.

11. *Лютий І.О.* Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави / *І.О. Лютий* // *Фінанси України*. – 2009. – 12. – С. 13–19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2009_12_4.pdf.
12. *Піскунова О.В.* Моделювання залежності обсягів бюджетних надходжень у регіоні від агрегованої податкової ставки (на прикладі Дніпропетровської області) / *О.В. Піскунова, О.А. Рядно, А.А. Заїкін* // *Вісн. Дніпропетров. держ. фін. акад.* – 2008. – 2. – С. 153–160.
13. *Радіонов Ю.Д.* Проблема ефективності використання бюджетних коштів / *Ю.Д. Радіонов* // *Фінанси України*. – 2011. – 5. – С. 47–55.
14. *Соколовська А.М.* Податкова система держави: теорія і практика становлення : монографія / *А.М. Соколовська*. – К. : Знання-прес, 2004. – 454 с.
15. *Старостенко Г.Г.* Бюджетна система : навч. посібник / *Г.Г. Старостенко, Ю.В. Бумаков*. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 240 с.
16. *Степанова В.О.* Основні шляхи та методи покриття дефіциту державного бюджету України в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи / *О.В. Степанова* // *Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу*. – 2011. – 3 (15). – С. 158–161.
17. *Субботович Ю.Л.* Бюджет у механізмі реалізації фінансової політики держави / *Ю.Л. Субботович* // *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка*. – 2007. – 92. – С. 11–13.
18. *Федосов В.М.* Бюджетна система : підручник / *В.М. Федосов, С.І. Юрій*. – К. : Центр навч. л-ри ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 с.
19. Центр соціально-економічних досліджень: CASE Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.case-ukraine.com.ua/index.php>.
20. *Юрій С.І.* Бюджетна система України / *С.І. Юрій, Й.М. Бескид*. – К. : НІОС, 2011. – 400 с.
21. Open Budget survey 2010: International Budget Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua/files/articles/60/52/Final%20English%20OBI%20Report>.

ПОНОМАРЕНКО Євгенія Броніславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми теорії та практики бюджету і бюджетного менеджменту.

E-mail: gin10@ukr.net.

ВАКАРЮК Надія Анатоліївна – студентка V курсу, групи ФК-17 Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми теорії та практики бюджету і бюджетного менеджменту.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2015.